

פרק מתוך הספר "שיר השירים – וידויו של משיח"

מאת אריה נפתלי

כל הזכויות שמורות © 2013

פרק ז' – מחולת המחניים

א שׁוֹבֵי יְרוּשָׁלַיִם הַשְׁוֹלְמִית שׁוֹבֵי יְרוּשָׁלַיִם וְנַחֲזֵה-בָךְ...

...מִה־תִּחְזוּ בַשְׁוֹלְמִית כְּמַחֲלַת הַמַּחֲנִיִּים:

השולמית לא מתעכבת בארמון – כמו שאמר מלבי"ם למעלה היא "רצה וחשה" חזרה אל העם שלה, אל הכפר שלה. בדומה לפרק א' יש פה הרבה אקשן – הפסוק הראשון כבר מתחלק בין שני קולות, אחד תובעני וחצוף והשני נוזף בראשון. מי מדבר? לא קשה לקבוע. אל"ף, הם רבים ("ונחזה") ובי"ת הם אוהבים להסתכל בנשים. אלה אנשי המלך כמובן. ומי משיב להם? מי שבאות להגנתה של השולמית, היריבות הקבועות של אנשי המלך – בנות ירושלים.

ומה קורה פה? אנשי המלך טרם שבעו מלהזין את עיניהם וקוראים לשולמית לחזור, משמע היא עוזבת. באופן אירוני, זה הפסוק שממנו אנחנו לומדים את הכינוי "השולמית". בלי זה אין לה שם בכלל, לפחות מבחינתנו. היא היתה אנונימית כמו "הרועה". שוב, אתה לא יודע מה יש לך עד שאתה מאבד אותו. רק עכשיו, לאחר מועד, מכירים בשלמותה. אבל בתור מה? רקדנית יפה.

בנות ירושלים משיבות במקומה: "עוד לא הבנתם, יא בורים, שהיא כבר לא תרקוד בשבילכם, שנמאס לה להתחלק בין שני מחנות?!"

ואז נכנס קול יחיד, זכר – ושיכור, כפי שיתבאר. השולמית עוזבת ולוקחת איתה את ההזדמנות של המלך שלמה לתקן את דרכיו, לרצות את אמו, להתמסר לאשה אחת

– האחת שיכולה להשלים אותו. בסערת רגשות הוא מתאר את הגוף שלה – הפעם לעיני כל, בגסות, מלמטה למעלה, ועם רמזים מיניים בוטים:

ב מַה־יִפּוֹ פְּעַמְיָךְ בְּנִעְלָיִם בֵּת־נְדִיב

חֲמוּקֵי יִרְכִיךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אֹמֶן:

כמה שנקודת המבט שלנו משתנה כשלא מקבלים את מבוקשנו! זאת הראשונה בשורה ארוכה של מחמאות וקוצים בהן. "מה יפו" – לשון עבר – שלמה, שסוף-סוף קולט שהוא הפסיד את השולמית, מנעץ בה. הוא בעצם אומר: באת לכאן ילדה יחפה מהכפר ששמחה רק לרקוד בשבילי. מה את משחקת אותה "בת נדיב"? ותוך כדי כך מזכיר את אביה שאיננו. יש פה הקפלה לדברי הרועה כשהוא היה במצב דומה בפרק א': "אם-לא תדעי לך היפה בנשים..." המחמאה סרקסטית. מתוך התמרמרות, שכרון ובעיקר אכזבה עצמית שלמה ממשיך לתאר אותה כאוביקט מיני נטו. ("חמוקי ירכיך" = סיבובי ירכיך; "חלאים" = תכשיטים בצורת חישוק). לפחות ירכיה "מעשה ידי אומן" – את זה הוא לא יכול לקחת ממנה. הוא ממשיך לטפס למעלה:

ג שְׂרַרְךָ אֶגֶן הַסֹּהַר אֶל־יַחְסֵר הַמְּזֹג

בְּטִנְךָ עֲרַמַת חֲטָיִם סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים:

מתוך תמימות או היתממות פירשו המפרשים את "שררך" כ"טבור", וכן פירוש המילה ביחזקאל ט"ז ד': ומולדותיך ביום הולדת אותך לא-כרת שרך... אבל איפה ההגיון פה? הרי מיד אחרי זה בא "בטנך ערמת חטים..." כאמור, אנחנו עוברים מלמטה למעלה, ומה נמצא בין הירכיים לבטן? יש לנו הקימו ל"סהר", כלומר ירח, השולט במחזור הנשי, וכן "אל יחסר המזג" – שלא ייבש. ייאמר לזכותו שאפילו כששלמה שיכור ושלוח רסן הוא לא מנוול את פיו, גם כשהוא ממשיך ומתאר את ה"שושנים" שמקיפות (סוגה = מגודרת, מעוטרת) את בטנה (השמנה).

ד שְׁנֵי שַׁרְיָךְ כְּשְׁנֵי עֶפְרָיִם הָאֲמִי צְבִיָּה:

את זה כבר שמענו, אבל אז הוא מפתיע:

ה צִוְּאָרְךָ כְּמִגְדַל הַשָּׁן עֵינֶיךָ בְּרִכּוֹת בְּחֶשְׁבוֹן עַל-שַׁעַר בֵּת-רַבִּים אֶפְדִּי כְּמִגְדַל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פָּנָי דְּמִשְׁק:

יש פה יותר עלבון סמוי מאשר מחמאה. בעוד השולמית תיארה את עיניו של הרועה בדימוי רוגע אך נמרץ, שלמה בוחר ב"ברכות בחשבון". מה מסמל חשבון? קודם כל הוא נמצא בארץ מואב, וכבר למדנו על מעללי המואבים ובנותיהם. זה גם מזכיר את רות המואביה שבאה לפתות את בועז. ו"שער בת-רבים"? אין מקום כזה. האין פה רמז לקללה הידועה "בת אלף"? ו"אפך כמגדל הלבנון"?! יפה יפה, אבל יש לך אף גדול, מותק. דרך אגב, זהו האזכור הראשון בהיסטוריה שמצאתי לביטוי הידוע "מגדל השן" (וגם המקום היחיד שהוא מופיע בתנ"ך, אם כי יש אזכור ל"היכלי שן" בתהלים מ"ה ט"ו) ואני מודה שאין לי מושג למה הוא מתכוון כאן, מלבד כדי להדגיש את הגובה שלה יחד עם "מגדל הלבנון" והתמר שנגיע אליו עוד מעט.

ו רֵאשֶׁךְ עָלֶיךָ כְּכַרְמֵל וְדַלַת רֵאשֶׁךְ כְּאֶרְגָּמָן מִלֶּךְ אָסוּר בְּרֵהֲטִים:

כאן שלמה מסיים את הסיור לאורך גוף השולמית עם עוד משחק מילים ביזרי. היות ובפסוק הקודם מוזכרים מספר מקומות, רק טבעי שהכוונה פה תהיה להר כרמל הידוע בצפון-מערב הארץ (או אולי לגבעה באותו שם כ-19 ק"מ מערבה לעין גדיל¹), וכך הבינו את הפסוק עד כה. אבל איזו מטפורה מעורבת מוזרה – "ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך (השיער שלך) כארגמן (צמר צבוע בצבע ארגמן)...". ובכן, יש פירוש אחר למילה "כרמל": שעורה שטרם בשלה, עוד על הגבעול, שמשאירים בערמה כדי שיתבש.² עכשיו יש לנו דימוי הגיוני: הראש שלה נראה כמו ערמה של שעורה עם שיער כמו צמר, או לפחות ככה נראה כששלמה בא לחדר שלה בפרק ד'.

¹ יהושע ט"ו נ"ה, שמואל ב' כ"ג ל"ה וכ"ו
² ר' רש"י על ויקרא ב' י"ד

כבר אין כאן את התסרוקת (או הראסטות) המסודרת כמו "עדר העזים שגלשו מהר גלעד"; במקום זה יש לנו ערמת שיער סתורה ופרועה, או לכל היותר – אָפְרוּ. בסוף הוא מעגל את המטפורה בהודאה שהוא עדיין שבוי בקסמה. (מצודת ציון³ מפרש "רהטים" = "עלית גג" בדומה ל"רהיטנו").

4

ז מַה־יִפִּית וּמַה־נִּעְמָת אֶהְבָּה בְּתַעֲנוּגִים :

עכשיו שסיים לתאר את הגוף של השולמית, שלמה מתחיל לתאר את מה שהוא עשה בו (או ניסה לעשות בו). הוא מתחיל עם מה שנראה כמו הערה כללית: אין תענוג יותר גדול מאהבה. האמנם? שוב, יש פה דו-משמעות. הרי הוא ממשיך לדבר בגוף שני נקבה, אבל עכשיו בזמן עבר, כלומר: "האהבה איתך היתה תענוג".

³ אוסף פירושים מהמאה ה-17

⁴ מפה של המסלול של יציאת מצרים מאת סבסטיאן מונסטר, 1545 (מערב זה למעלה, צפון זה לימין וכ"ו – פחות או יותר). אפשר לראות את עין גדי ימינה מהמרכז ואת כרמל מערב-דרום לו.

ח זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לאשכלות:

ט אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו

ויהיונא שדיך כאשכלות הנפן וריח אפך כתפוחים:

ללא בושה שלמה מספר לאזני כל בדיוק מה עשה (או תכנן לעשות) בחדרי חדרים עם השולמית, שוב בערבוב מטפורות – ממתי גדלים אשכלות גפן ותפוחים על עץ תמר?

הניסוח המשונה של פסוק ח' מזמין מבט מקרוב. הדימוי של עץ תמר עם צמרתו הסבוך תואם לאינטרפרטציה שלנו לפסוק ו'. זאת ועוד, התמר אנדמי לעין גדי, שנקרא גם חצצון תמר⁵ מלשון חציצה; הכפר חוצץ בין שני נחלים. יוספוס כתב: "בכפר הזה גדלים התמרים היפים ביותר וצמח הבלסם."

בפסוק הזה המילה "תמר" היא ללא תוית ידוע (ה"א הידיעה) וכמו שלמדנו מ"גינת אגוז" הכוונה יכולה להיות לתמר כלשהו או לתמר ספציפי – בתנאי שהוא שם עצם פרטי. תמר, כמובן, היה שמה של אמו הקדמונה של שלמה, שהתחפשה לזונה ושכבה עם חמיה יהודה. אבל התנ"ך מספר על עוד תמר – הרבה יותר קרובה לשלמה – אחותו החורגת בעצם. הסיפור שלה בקיצור:

"...ולאבשלום בן-דוד אחות יפה ושמה תמר, ונאקה אמן בן-דוד. ויצר לאמן להתחלות [נהיה חולה או עשה את עצמו חולה], בעבור תמר אחתו כי בתולה היא, ויפלא בעיני אמן לעשות לה מאומה... וישכב אמן ויתחל, ויבא המלך לראותו, ויאמר אמן אל-המלך: 'תבוא נא תמר אחתי ותלכב לעיני שתי לבבות, ואברה [אוכל] מינדה'. וישלח דוד אל-תמר הביתה לאמר: 'לכי נא בית אמן אחיך ועשי-לו הברה'. ותלך תמר בית אמן אחיה, והוא שכב, ותקח את-הבצק ותלש ותלכב לעיניו, ותבשל את-הלבבות. ותקח את-המשרת [מחבת] ותצק לפניו, וימאן לאכול, ויאמר אמן: 'הוציאו כל-איש מעלי, ו

⁵ דברי הימים ב' כ' ב'

וַיֵּצְאוּ כָל-אִישׁ מֵעֵלְיוֹ. וַיֹּאמֶר אֲמִנוֹן אֶל-תָּמָר: 'הִבִּיאי הַבְּרִיָה הַחֲדָר וְאַבְרָה מִיָּדְךָ, וְתִקַּח תָּמָר אֶת-הַלֵּבָבוֹת אֲשֶׁר עָשִׂתָּה וְתֵבֵא לְאֲמִנוֹן אַחִיהָ הַחֲדָרָה. וְתִגַּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל, וַיַּחֲזֶק-בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ: 'בּוֹאִי שְׂכָבִי עִמִּי אַחֹתַי'. וְתֹאמֶר לוֹ: 'אֶל-אַחִי, אֶל-תִּעַנְנִי, כִּי לֹא-יַעֲשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל; אֶל-תַּעֲשֶׂה אֶת-הַנְּבִלָה הַזֹּאת. וְאַנִּי, אָנֹכִי אוֹלֵיךְ אֶת-חֶרְפְּתִי, וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאֶחָד הַנְּבִלִים בְּיִשְׂרָאֵל; וְעַתָּה דַּבֵּר-נָא אֶל-הַמֶּלֶךְ, כִּי לֹא יִמְנַעֲנִי מִמֶּנִּי. וְלֹא אָבָה לִשְׁמַע בְּקוֹלָהּ, וַיַּחֲזֶק מִמֶּנָּה וַיַּעֲנֶה וַיִּשְׁכַּב אִתָּה. וַיִּשְׁנָאָהּ אֲמִנוֹן שְׁנָאָה גְדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשְׁנָאָה אֲשֶׁר שְׁנָאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אַהֲבָה, וַיֹּאמֶר-לָהּ אֲמִנוֹן: 'קוּמִי לְכִי'.⁶

בסוף אבשלום נוקם את אחותו וממית את אמנון, אבל זו לא הנקודה שלנו. הנקודה שלנו משולשת: אל"ף, זהו האזכור היחיד של "מחלת האהבה" בתנ"ך מעבר לשה"ש; בי"ת, כמו אחיו החורג אמנון, שלמה משפיל את האשה שהוא רוצה אבל לא יכול להשיג, כי גימ"ל, כמו תמר השולמית בלתי ניתנת להשגה – או פשוט משחקת קשה להשגה. כאן שלמה מביט בשולמית מלמטה, כאילו הוא יושב או שוכב והיא מעליו – במעמד נחות, בניגוד לתאורו של גופה בפרק ד', שם הוא עמד מעליה. נדמה שהוא רומז, כמעט מאשים אותה, שעם שדיה התלויים לנגד עיניו כמו אשכולות, כמו אמנון, הוא לא יכל לעמוד בפיתוי.

⁶ שמואל ב' י"ג א'-ט"ו

אם נחזור לרגע לפרק ד' פסוק ט', הסיפור הזה חושף את משמעות השורה: "לִבְבִתִּי אֶחָתִי כָּלָה". משמעות הפרזה "אֶחָתִי כָּלָה" עכשיו ברורה. מה שאולי פחות ברור היא המילה לִבְבִתִּי. כמובן ששורש המילה היא "לב" או "לִבֵּב". אלא שבסיפור הזה, אמנון אומר "וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לִבָּבוֹת". שלמה שואל את משחק המילים הזה כדי לומר: "החזקת את לבי בכפות ידיך."

ובחזרה לסיפור שלנו, פסוק ט' מזכיר עוד תכונה של התמר; קוציו החדים וענפיו המשוננים מהווים סכנה של ממש למי שמנסה לטפס עליו. אבל שלמה מרים את הכפפה: "אמרתי אעלה בתמר..." אז הוא מטפס על הגוף שלה (ורבלית), חופן את שדיה, מתקרב לנשק אותה...

י וְחִפָּהּ כִּיִּין הַטּוֹב...

...הוֹלֵךְ לְדוֹרֵי לְמִישָׁרִים דּוֹבֵב שְׁפָתַי יְשָׁנִים:

⁷ "אמנון ותמר" - יאן סטין, 1661 לערך

שלמה דוהר קדימה ועם הטעם החזק **זָקַף גְּדוֹל** מתחיל לתאר את הנשיקות שלה: "וחכך כיון הטוב..." והיא לא יכולה יותר. לא רק שהוא עומד לגלות פרטים אניטימיים עליה, שוב הוא מזכיר לה איך היא התלהבה בהתחלה – המילים הראשונות שהיא אמרה לו היו "כִּי-טוֹבִים דְּדִיךְ מִיָּיִן". היא קוטעת אותו – גם מילולית וגם מבחינת הטעמים⁸ – ובצורה מנומסת אך נחושה, כאילו בהתנצלות לנוכחים (בכל זאת הוא מלך ישראל), היא מסבירה לנוכחים ש"יין הטוב" – ביטוי מוזר כשלעצמו שרק מדגיש את שכרותו – עלה לו ישר לראש וגורם לו לדבר כמו מתוך שינה. ובאותה נחישות היא מוסיפה:

יֵא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלִי תְּשׁוּקָתוֹ: {ס}

מערכה זו, סצנה א' מסתיימת בהכרזה שמביא את סיפור להשלמה, לשלמות, לשלום. לשורש שעליו מבוססים כל השמות שבשיר: שלמה, השולמית, ובנות ירושלים. אם בפרק ב' פסוק ט"ז השולמית טענה עליונות על המאהב שלה ("דודי לי ואני לוי") ובפרק ו' פסוק ג' היא הפכה את הסדר בכניעה ("אני לדודי ודודי לי"), כאן, סוף-סוף, היא מוצאת את האיזון המיוחל: היא שייכת רק לו והוא חפץ רק בה.

מה שהופך את האימרה שלה לעוד יותר מפתיעה ועוצמתית הוא שבסיפור הזה מלא התשוקה, זאת הפעם היחידה שהמושג "תשוקה" מופיע. בעצם זה המקום השלישי והאחרון שהוא מופיע בכל התנ"ך – עובדה שמזמינה מבט יותר מקרוב.

קודם כל, השורש של המילה – שק"ה – הוא גם השורש של "נשיקה", כמו ב"שִׁקְנִי" המילה הראשונה של השיר פרופר, שזה הגיוני לגמרי. הוא גם השורש של "להשקות", ועל זה שלמה עושה משחק מילים בפרק ח' (אֶשְׁקֶךָ). ויש גם הקשר יותר עמוק.

כדי להגיע ללב העניין עלינו להסתכל במקום הראשון שבו המילה מופיעה בתנ"ך, וזה כשאלוהים מסלק את אדם וחווה מגן עדן אחרי שאכלו מעץ הדעת:

⁸ בין הנסיכה טפחא לבין בן-הלויה שלה השר תביר

”אֶל-הָאִשָּׁה אָמַר [ה'] : הֲרַבָּה אֲרַבָּה עֲצֹבוֹנֶךָ וְהֲרַגְנֶךָ ; בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים,
וְאֶל-אִישׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ, וְהוּא יִמְשָׁל-בְּךָ.”

כאן האשה היא בעלת התשוקה, החושקת. ולכן, רומזת התורה, האיש שלה מושל בה. התשוקה נותנת יתרון לאחר. הרועה כבר הוכיח את תשוקתו לשולמית. אבל היא לא תנצל את היתרון. במקום זה היא קובעת איזון. בפסוק הזה היא בעצם מכריזה בפני המלך, אשניו, וכל העולם: ”השגנו את מה ששלמה חיפש ולא מצא. השגנו שלמות, השלמה, שלום.” ובניגוד לאדם וחוה, הפרק מסתיים עם יציאה אל הגן, לא ממנו.

בסצנה הזאת השולמית שוב מאוחדת עם דודה הרועה. נמאס לה משלמה, מאנשי המלך, מחיי הארמון, והיא משתוקקת לחזור לכפר. אפשר ממש לדמיין אותה אורזת את מעט החפצים שלה, מוכנה לצאת לדרך, ואומרת לרועה:

יב לְכֵה דוּדִי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בַּכְּפָרִים :

יג נִשְׁכִּימָה לְכָרְמִים נִרְאָה אִם-פָּרַחַת הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמֹרֶר

תִּנְצֵנִי הַרְמוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת-דְּרִי לָךְ :

השולמית למעשה כבר ראתה בפרק ו' שהגפן פרחת והנצו הרימונים – סימן שעת הדודים אכן הגיעה ואפשר להעיר ולעורר את האהבה – אבל אז היא היתה לבד. עכשיו היא אומרת במפורש: שם אתן את דודי לך (לך בסוף פסוק או אתנחתא הופך ל-לך). היא ממשיכה ומדגישה:

יד הַדּוּדָאִים נִתְנוּ-רִיחַ וְעַל-פִּתְחֵינוּ כָּל-מִנְדִּים

חֲדָשִׁים נִם-יִשְׁנִים דוּדִי צְפִנְתִּי לָךְ :

כאן הרמז למין הופך למפורש. דודאים, כפי ששם רומז, הם פרחים עם סגולה כאפרודיזיאק (מעורר תשוקה), כמו שכתוב בסיפור על ראובן, לאה ורחל,⁹ שמתרחש

⁹ בראשית ל' י"ג-ט"ז

"בִּימֵי קֶצֶר-חֶטְאִים", מה שמצביע על חלוף הזמן בשיר מראשית האביב שאחרי הגשם לאביב המתקדם החמים. "על פתחינו" – פתחי הגוף שדרכם אנחנו חשים ונהנים מה"מגדים". "חדשים גם ישנים" – גם תענוגות שכבר חוינו וגם כאלה שטרם טעמנו. והעיקר: "דודי צפנתי לך" – בלי קשר למה שטען המלך, שמרתי לך את הטוב ביותר. סקס אפשר לקחת אבל אהבה חייבים לתת.

10

סיכום פרק ז'

תמונה 1 - באולם מרכזי בארמון - יום: השולמית מתכוננת לעזוב את הארמון; אנשי המלך מוחים, בנות ירושלים תומכות, והמלך הנואש והשיכור מתאר את מעשי האהבה שהיו לו (או לא היו) איתה. לפני שהוא מגיע לפרטים המביכים היא קוטעת אותו, אומרת שהוא שיכור, ומכריזה סופית שהיא שייכת לרועה, לא לו.

תמונה 2 - בחדר של השולמית בארמון - יום: השולמית אומרת לרועה "בוא נלך מכאן" ומאשרת שעת האהבים אכן הגיעה ושאת עיקר האהבה שלה היא שמרה לו.

¹⁰ "מנדרגורה פמינה" (דודאים) מתוך *Florilegium Renovatum et Auctum* מאת יוהנס תאודורוס דה ברי, פרנקפורט אם מיין, 1641